

Міністерство освіти і науки України
Українська академія друкарства
Кафедра Інформаційної, бібліотечної та архівної справи

**ДОКУМЕНТ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ
ПРОСТОРІ:
ТРАДИЦІЙ МІНУЛОГО
І ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ**

Монографія

Київ
Видавництво Ліра-К
2021

УДК 044:327(075.8)(477:470+571:510:73)
Д63

*Рекомендовано Вченою радою
Української академії друкарства
(протокол №2/719 від 28 жовтня 2021 року)*

Рецензенти:

Гомотюк Оксана Євгенівна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Західноукраїнського національного університету;

Аль Амморі Алі Нурддинович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри інформаційно-аналітичної діяльності та інформаційної безпеки Національного транспортного університету;

Спринсян Василь Георгійович – кандидат мистецтвознавства, заслужений працівник освіти України, Голова спілки документознавців України, завідувач кафедри інформаційної діяльності та медіа комунікацій Одеського національного політехнічного університету.

Д63 Документ в інформаційному просторі: традиції минулого і виклики сучасності : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 250 с.

ISBN 978-617-520-205-0

У монографії розглянуто широке коло питань, пов'язаних із проблемами аналізу документів як джерела первинної інформації; становленню і розвитку електронного документознавства, як складника науки про документ; інформаційної нерівності в сучасному і цифровому просторі; розуміння української документознавчої термінології: формування, сучасний стан і перспективи розвитку, а також інноваційний аспект ролі, видів моделювання у сфері підготовки фахівців з документознавства та діловодства. У центрі дослідження – освітній напрямок та інформаційна нерівність. книжкової культури в інформаційному суспільстві

Монографія розрахована на широке коло фахівців у галузі документознавства, теорії й історії культури, культурології, а також викладачів і студентів вищих навчальних закладів.

УДК 044:327(075.8)(477:470+571:510:73)

ISBN 978-617-520-205-0

© Колектив авторів, 2021

© Видавництво Ліра-К, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Аналіз документів середини XVII ст. як джерела первинної інформації (<i>Пасічник М.С., Берест І.Р.</i>).....	7
Генезис та формування електронного документознавства в Україні (<i>Палеха Ю.І.</i>).....	59
Інформаційна нерівність (<i>Савчук Г.М.</i>).....	104
Українська документознавча термінологія: формування, сучасний стан і перспективи розвитку (<i>Ткач Л.М.</i>).....	134
Роль і види моделювання у сфері підготовки фахівців з документознавства та діловодства (інноваційний аспект) (<i>Олійник М.А., Стрельбицька С.М.</i>).....	185
Читання як маркер книжкової культури в інформаційному суспільстві (<i>Антоник О.В., Стадник О.В.</i>).....	214

ВСТУП

Сьогодні сучасне суспільство дедалі більше визначають як інформаційне, тобто таке, де інформація стає головною цінністю, джерелом продуктивності та влади. Процеси генерування, обробки й передачі інформації присутні практично в кожній галузі економіки та життя, а їх упредметненням є документ як спосіб фіксування цієї інформації. Саме так розглядають документ у сучасному документознавстві, яке є базовим для підготовки фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Тема ролі документа в інформаційному просторі є провідною для кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Української академії друкарства (м. Львів) і кафедри інформаційно-аналітичної діяльності та інформаційної безпеки Національного транспортного університету. Щороку кафедри проводять конференції (останнім часом – у режимі онлайн), присвячені документознавчим, інформаційно-аналітичним, бібліотечнознавчим та архівознавчим питанням, до яких залучаються науковці з різних міст України та зарубіжжя.

Документування інформації сягає найдавніших часів, перших знакових систем і становить не одне тисячоліття історії. Власне, про останню ми знаємо саме з документів. Особливу цінність для історика мають документи, які містять первинну інформацію, – листи, записи, нормативні та юридичні акти. Опис історичних подій часто супроводжується текстом та аналізом цих джерел, що носить як історичний і джерелознавчий, так і документознавчий характер. У монографії це прослідковується у праці докторів історичних наук Михайла Пасічника та Ігоря Береста, присвяченій короткому, але багатому на події періоду гетьманування Івана Виговського (1657-1659 рр.) у відображенні тогочасних первинних документів. Отже, здавалося б, суто історичний зміст вплетено в документознавчий контекст.

Якщо перша праця в монографії присвячена питанню минулого, то в другій розглянуто генезис та формування електронного документознавства в Україні. Починаючи з появи на початку

XIX століття перших машиночитаних документів, спочатку механічних, магнітних, оптичних й закінчуючи електронними автор деталізує перші розвідки процесів виробництва інформації, аналізує фахові дослідження машиночитаних документів. Розглянуто виокремлення електронного документознавства як наукового напрямку та особливості його формування в Україні. Юрієм Палехою запропоноване авторське бачення електронного документознавства в структурі науки про документ, розглянуті актуальні проблеми розвитку електронного документознавства.

Наступна праця Григорія Савчука присвячена проблемі інформаційної нерівності, що є доволі новою і актуальною сьогодні. У наведеному тексті чітко простежуються такі дефініції: «інформаційна нерівність» (ширша) і «цифровий розрив» (вужча). Саме останньому поняттю, що містить технічну складову, присвячено чимало розвідок, проєктів та запропоновано різні рішення. Автор розглядає питання інформаційної нерівності в культурологічному і психологічному аспектах, де ефект від прийнятих рішень, як правило, менш явний і більш віддалений у часі.

Немає простих рішень і в питаннях термінології: у будь-якій галузі це досить консервативна сфера. Для спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» ситуація ускладнюється ще й наявністю трьох далеких від ідентичності складових. Кожна з них мала свою історію розвитку як окремої спеціальності. Крім того, сучасна українська наука ніби на роздоріжжі між національними традиціями, радянським минулим та інтеграцією у світовий науковий простір. Вітчизняна термінологія, розроблена в період українізації, була фактично знищена на користь загальносоюзної, а точніше російської, яка, у свою чергу, абсолютно не відображала стан світової науки. Окремі труднощі виникають при перекладі термінів, тож фахівцю далеко не зайвими будуть пропозиції англійських відповідників понять, подані Лесею Ткач.

Не менш важливим від термінології є питання методології. Загальнонауковий метод моделювання, на перший погляд, не є найоптимальнішим у сфері інформаційної науки, однак дослідження Миколи Олійника та Сани Стрельбицької на конкретних прикладах зі сфери освіти демонструють хибність такої думки.

Вагомість проблеми читання як маркера книжкової культури в інформаційному суспільстві, піднятої у своєму дослідженні

Ольги Антоник та Ольги Стадник, ґрунтовність шляхів і напрямів її вирішення дозволяють сформувати упевненість в тому, що незабаром культура читання стане реальним засобом інтелектуального зростання суспільства і особистості, набуде нових властивостей і надалі залишиться сферою міждисциплінарних досліджень з чітко вираженим книгознавчим дискурсом.

Таким чином, у монографії зможуть знайти цікаву й корисну для себе інформацію не лише фахівці з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, але й ширше коло осіб, зацікавлених питаннями історії, культурології, документознавства, мовознавства та загальнонаукової методології.

АНАЛІЗ ДОКУМЕНТІВ СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ ЯК ДЖЕРЕЛА ПЕРВИННОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Для підтвердження достовірності висновків і результатів дослідження, перевірки робочої гіпотези, конкретизації проблеми важливе значення має первинна інформація, яка є складовою підсистеми інформації.

Робоча гіпотеза дослідження – це своєрідний алгоритм вивчення теми дослідження; вона допомагає встановити межі й основні напрями розвідки. Робоча гіпотеза має забезпечити достовірність, передбачуваність, перевірку положень на емпіричному матеріалі.

Робочий інструментарій, який використовують у наукових розвідках, являє собою сукупність методів і засобів збору, обробки та аналізу інформації для перевірки робочої гіпотези дослідження. Він містить набір методів і процесів збору первинних даних, засобів обробки і методів аналізу, а також узагальнення матеріалів для перевірки робочих гіпотез. Особливе місце посідають спеціальні вибіркові дослідження (опитування, експертиза) (табл. 1).

Для збору первинної інформації можна використати кілька методів отримання даних: опитування, спостереження, експеримент, панель, тестування, анкетування тощо. Кожний із названих вище методів може бути реалізованим за допомогою відповідного лише цьому методу джерела інформації: анкета, опитувальний лист, тест.

Первинна і вторинна інформація, зібрана у процесі проведеного дослідження, обробляється за допомогою сучасних статистичних методик і моделей. Основні результати досліджень – висновки і рекомендації – мають бути аргументованими і достовірними. Виклад сутності проведеного дослідження здійснюється в першому розділі основної частини дисертації, де висвітлюється мета дослідження, для кого і як це проводилося, дається характеристика вибірки, термін проведення, методи збору інформації, джерела отримання інформації. Анкета та інший інструментарій подаються в додатках.

Таблиця 1.

**Методи і засоби збору даних
для перевірки робочої гіпотези**

1. Хто збирає дані?	Дослідник може робити це самостійно або залучати сторонніх осіб (установи, організації)
2. Яку інформацію необхідно збирати?	Види та обсяги необхідної інформації визначаються тематикою дослідження, метою і завданнями, що сформульовані в дисертації
3. Кого і що передбачено досліджувати?	Необхідно визначити об'єкти дослідження, порядок збору даних. Є два підходи до вибірки, яка використовувалася для великих і розосереджених властивостей: – імовірний; – детермінований (елементи вибирають з міркувань зручності або прийнятого рішення). Слід визначити розмір вибірки
4. Які методи збору необхідно використати?	Основні види: <i>опитування</i> – систематичний збір інформації за допомогою безпосереднього опитування, опитування телефоном, поштою. Опитування може бути відкритим (визначено мету дослідження) або прихованим (мету не повідомляють). Так можна отримати більш правдиві відповіді; <i>спостереження</i> – аналітичний метод, за допомогою якого вивчають і фіксують поведінку зараз і результат попередньої поведінки; <i>експеримент</i> – тип дослідження, коли в контрольованих умовах змінюється один або кілька факторів; <i>імітація</i> – використаний за допомогою ЕОМ метод, який відтворює застосування різноманітних факторів на папері, а не в реальних умовах: а) будують модель контрольованих і неконтрольованих факторів; б) вводять в комп'ютер дані; в) визначають вплив на загальну стратегію дослідження.
5. Скільки коштів витратить дослідження?	Потрібно чітко визначити: а) загальні і конкретні витрати дослідження; час (опитуваних, дослідників), витрачений на дослідження;

Продовження табл. 1.

	Потрібно чітко визначити: а) загальні і конкретні витрати дослідження; час (опитуваних, дослідників), витрачений на дослідження; б) використання комп'ютера; використання паперу; в) засоби заохочування відповідей опитуваних.
6. Як збиратимуть дані?	Слід визначити необхідний для збору персонал (його можливості, кваліфікацію і компетентність) Збір даних може здійснюватися двома способами: – інтерв'юери ставлять запитання і спостерігають за поведінкою, фіксують відповіді і поведінку, за необхідності пояснюють запитання; – опитувані читають запитання і пишуть свої відповіді
7. Який термін збору даних?	Дослідник повинен визначити, скільки часу він витратить на дослідження (затягування дослідження може призвести до невідповідності відповідей)

1. Збір, аналіз та узагальнення первинної і вторинної інформації з теми дослідження. Забезпечують наукову обґрунтованість теоретичних або експериментальних результатів, отриманих здобувачем для прилюдного захисту. На відміну від масових, особовим джерелам властиві наступні характеристики: індивідуальність змісту, оригінальність інформації, несхожість відтворення кожним джерелом історичного факту, події, процесу.

Поділ джерел на масові та немасові є досить умовним, оскільки масове джерело може виконувати в дослідженні унікальну роль у процесі вивчення окремого факту, а особове – роль однотипного джерела у процесі вивчення масових явищ. Сучасні засоби формалізації інформації дають змогу обробляти масові джерела за допомогою статистичних і кліометричних методів, і цьому сприяє стандарт формуляра (періодична преса, листівки, декларації тощо). Такі джерела виникли в період гетьманування Б. Хмельницького, особливо після його смерті.

2. Аналіз документів первинної інформації. Смерть Богдана Хмельницького об'єктивно спричинила ослаблення державної влади в Україні. На нашу думку, є певна рація в міркуваннях М. Грушевського про те, що, крім великих здібностей гетьмана,

його товариші та однодумці в інтересах спільної справи свідомо сприяли виникненню в народній свідомості легендарного ореолу навколо його імені [17, с.486]. Ідея спадковості гетьманської влади, над реалізацією якої наполегливо працював Б. Хмельницький в останній рік життя, не отримала належної підтримки як у країні, так і за її межами. До того ж гетьман не міг керувати державою у надзвичайно складний час, підтвердженням цього факту був бунт у козацькому таборі під Корсунем [17]. Тому вибори гетьманом одного з найближчих соратників Б. Хмельницького Івана Виговського стали закономірним актом, який вселяв впевненість у правонаступництві політики Української держави. Цікавий документ щодо початку руйнних процесів в Україні було знайдено автором у ЦДІА України у Львові – рукопис П. Феденка «Початок Руїни».

У відносинах із Москвою І. Виговський певним чином продовжував Богданову політику. Під час переговорів із В. Кікіним і А. Матвеевим новообраний гетьман підтвердив вірність союзницьким зобов'язанням, готовність Війська Запорозького виступити посередником у справі московсько-шведського примирення, обіцяв сприяти ліквідації непорозумінь у стані союзників на білоруських землях [4; 7, с. 5-6]. Коли І. Виговський був генеральним писарем, він припустився чимало помилок у відносинах із Москвою, які негативно позначилися на його майбутній політичній діяльності. Насамперед йдеться про його загравання з Москвою та ведення таємної гри за спиною Б. Хмельницького з представниками уряду (царя) Олексія Михайловича. Напередодні гетьманських виборів генеральний писар покладав чималі надії на допомогу Москви. У розмові з трансільванським послом Шебеші він заявив: «Московський цар також писав, що віддасть Україну йому в руки, щоб він нею розпоряджався» [4; 7, с. 21]. Тому логічно припустити, що у другій половині 1657 р. московські політики поставили перед І. Виговським чимало запитань, на які він не зумів дати чіткої відповіді.

План дій Москви в Україні ґрунтувався на оцінці ситуації у Війську Запорозькому, яку дав Желябужський і підтвердив Зюзін. Однак в інформації, що надходила з українських джерел, розвиток подій зображувався інакше. І. Виговський у листі до П.Тетері, який перебував у Москві, спростував інформацію про

наявність «рокоуту» в Україні після смерті Богдана Хмельницького. Тому на аудієнції в Посольському приказі Тетеря почав сумніватися щодо потреби направити в Україну ратних людей на чолі з Трубецьким, оскільки загрози зовнішньої агресії не було, а у Війську Запорозькому знаходилося чимало «неразумних людей», які «...учнут мыслить то, что те царского величества ближние бояре с товарищами, люди великие, идут с войском на то, чтоб войско запорожское чем потеснить; а им де ныне войско не надобно» [4; 7, с.76].

Як і передбачав Тетеря, дії і плани Москви викликали негативну реакцію українського суспільства. В Україні поширювалися чутки, що Трубецький іде з ратними людьми, щоб «... государя сей край отбирал и властей государских поставил» [7, с.43]. Кульмінаційним моментом початкового етапу гетьманства І. Виговського став так званий бунт миргородського полковника Григорія Лісницького. На думку М. Грушевського, цій події передували старшинські наради в Чигирині, скликані гетьманським урядом у зв'язку з появою інформації про наміри Москви переглянути союзницькі відносини з Українською державою. Інформація надійшла від царських резидентів Кікіна.

Результати місії Кікіна та Матвєєва були наслідком відстоювання гетьманським урядом суверенних прав України та протидії Війська Запорозького планам Москви.

І. Виговський використовував демарші Москви з метою зміцнення власних позицій. Корсунська рада, скликана ним у жовтні, не лише підтвердила його повноваження, а й схвалила політичний курс гетьмана щодо Москви. Деякі дослідники оцінюють рішення цієї ради не з точки зору підтвердження повноважень І. Виговського як гетьмана, а як вотум довіри йому і підтримку його політики, спрямованої на захист української державності [25, с.55].

Отже, до середини осені 1657 р. гетьманській партії вдалося втримати статус-кво у відносинах з Московією. Однак за результатами подальших подій, досягнута в жовтні рівновага була надто хиткою і могла в будь-який момент порушитись. Уряд Олексія Михайловича, відряджаючи Рогозіна до гетьмана з метою повідомити про визнання його елекції, не залишав намірів у майбутньому відрядити до козацького війська Трубецького, а для цього